

FOSSE mot strømmen (Jan Kjærstad)

Etter at det ble kjent at Nobelprisen i litteratur for 2023 går til Jon Fosse, har jubelen i Norge ingen ende tatt. Med god grunn hylles den store *skrivaren*. Men gratulasjonene er ikke bare blitt rettet til Fosse. Særlig forlagsbransjen har gratulert seg selv. Først gjesteland på bokmessa i Frankfurt, nå Nobelprisen til en av våre! Hvilken seier for vår omsorgsfullt oppbygde litterære institusjon!

Da kan det være verdt å minne seg selv om at Fosse ikke er et produkt av dagens norske forlagsbransje. Fosse ble forfatter på 1980- og 90-tallet. Hans skrive- og tenkemåte er grunnleggende preget av hvordan litteratur ble til den gangen. Han stammer fra en litterær kultur og et språksamfunn som så annerledes ut og hadde en helt annen infrastruktur for intellektuelt virke enn hva dagens norske forlagsbransje synes villig til å prioritere.

Jon Fosse oversatte som ung mann både filosofi og poesi. Han skrev i tidsskrifter for å utvikle den poetologiske tenkningen som ble så avgjørende for ham, og som igjen har påvirket en hel verdens lesninger av forfatterskapet. Hans samtidige kollegaer var Øyvind Berg, Ragnar Hovland, Jan Kjærstad, Svein Jarvoll, Eva Jensen, Karin Moe, Tor Ulven, Ole Robert Sunde, Lars Amund Vaage og Finn Øglænd. Jon Fosses forfattervirke sprang ut av – og bidro til å forme – en litterær kultur som også var intellektuell. Til Anne Beate Maurseth og Karen Anne Okstad i studentavisa *Under Dusken* (7/1994) uttalte han som 35-åring: «Eg skjønner sambygdingane mine i dag, men eg måtte først lese Heidegger.»

Da Jon Fosse var 30 år gammel, utga Samlaget essayboka «Frå telling via showing til writing» (1989), en samling med tekster Fosse selv betegnet som «forsøk på litterær eller litteraturteoretisk profilering, med andre ord: som forsøk på å finne fram til mitt eige litterære prosjekt». Omtrent på samme tid var han initiativtaker og en av oversetterne da Arild Linneberg redigerte en samling essays av Theodor W. Adorno, «Notar til litteraturen» (1991), utgitt av Samlaget. Ved fylte 36, var han en av redaktørene av Samlagets påkostede antologi «Poetisk modernisme» (1995). Boka samlet moderne dikt fra en rekke språkområder, slik at norske lesere – og forfattere – kunne orientere seg i andre, mer utprøvede tradisjoner.

Når man slår opp i «Frå telling via showing til writing», ser man hvor tekstene først ble publisert: *Bonniers litterära magasin* (nedlagt i 2004), *Café Existens* (nedlagt i 1998), *Folkemål* (skiftet navn til *Eg* i 1984, nedlagt i 1995), *Norsk litterær årbok* (som *Det Norske Samlaget* utga fra

1966 og sa farvel til i år), Vinduet (papirutgaven nedlagt i 2021, nå kun på nett) og Syn og Segn (nedleggingstruet, jf. intervju med Edmund Austgard i Klassekampen 12. november 2022).

Noen av tekstene er også publisert i Dag og Tid, Expressen, Gula Tidend og Bergens Tidende. Av disse er det nok bare førstnevnte avis som muligens kunne ha trykket tilsvarende stoff i dag.

«Særlig forlagsbransjen har gratulert seg selv»

Opp mot halvparten av essayene i boka er publisert i Vinduet under Jan Kjærstads redaktørtid. Det er ikke overraskende: Kjærstads Vinduet var en litterær rugekasse av format. Mye av den mest ambisiøse norske litteraturen kan spores tilbake til slike talentbanker. Dette visste også noen kløktige mennesker i Aschehoug, da de ga nettopp Fosse og Kjærstad frie tøyler til å redigere tidsskriftet Bøk fra 1993 til 1997. For halvannet år siden droppet Aschehoug – nå med andre folk i ledelsen – selve forlagets arvesølv, tidsskriftet Samtiden.

Dagens norske forlag investerer ikke lenger i intellektuell infrastruktur. De regnskapsfører i stedet hvert prosjekt for seg, og alt med røde tall skal vekk. «Inklusjon», «representasjon», «formidling» og «henvendelse» er trylleordene som dekker over forretningsmessige overveielser i «de oppadvendte tomlers trygge fellesskap» (Bernhard Ellefsens uttrykk). Essays, filosofi, gjendiktninger og tidsskrifter – alt dette som faktisk utgjør livspulsen i den litterære kulturen – blir sittende igjen med svarteper.

La oss forestille oss at Nobelprisen i stedet hadde gått til Dag Solstad. Da ville det samme avtegne seg som tilfellet er for Fosse: Solstads forfatterskap ble avgjørende formet av essayistikk og – målt mot dagens litteraturdebatter – forbløffende mangesidige og lidenskapelige ordskifter. Det samme kan vi si om Karl Ove Knausgård; han har selv skrevet om dette i essayet «Stevnemøte med glemte år» (2013).

De nevnte forfatterne vokste opp i litterære kulturer der forlagene brukte penger på å opprettholde poetologiske diskusjoner og på oversettelser av det beste som diktes og tenkes. Dagens virkelighet er at forlagene struper tidsskriftene, mens oversettelsene av samtidsfilosofi og -poesi aksles av små forlag som Existentz, House of Foundation og Solum Bokvennen, hvis utgivelser blir desto viktigere i å forme unge forfatteres idéverden og kommende skrivepraksiser – om de bare finner frem til dem. Snittflatene til det brede lesende publikum blir stadig mindre.

Det klinger falskt når dagens middelkulturelle norske forlagsbransje forsøker å ta æren for Jon Fosses forfatterskap. Han er ikke deres fortjeneste. Tvert imot er han resultatet av en tid da forleggere som Trygve Åslund (Aschehoug), Sverre Tusvik (Samlaget) og Geir Mork (Gyldendal) så hva som skulle til, og gjorde det, fordi de selv var litterært tenkende mennesker.

Om norske forlag skal gjøre seg noe håp om at norske forfattere også i de kommende tiårene skal kunne utvikle tilsvarende unike forfatterskap som Fosse og hans samtidige, er oppskriften fra 1980-tallet klar: Man må utgi ambisiøse tidsskrifter, antologier og essaysamlinger. Man må gi forfattere i oppdrag å oppsøke og oversette det beste fra utlandet. Det man utgir må inngå i en medieøkologi som sammen løfter et intellektuelt ordskifte. Men kanskje tenker man mer på bunnlinja, og er fornøyd med at det meste av dette nå er henvist til marginalene? Aktørene der viser seg tross alt villige til å gjøre et stort arbeid som reellt fornyende krefter i offentligheten.

Gratulerer til Jon Fosse, og måtte hans velfortjente nobelpris føre til ettertanke blant de pengesterke institusjonene i norsk litteratur. Den gir oss en gylden sjanse til å la den nære fortiden kaste et kritisk lys over dagens utgivelsespraksiser, og *kan* bli en motivasjon til forleggere og kulturpolitikere for å investere i fremtiden fremfor å nøye seg med å administrere nåtiden.